AGNIESZKA SIERADZKA-MRUK* | UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI

Funkcje kolokwializmów we współczesnym nabożeństwie drogi krzyżowej na tle innych leksemów nacechowanych stylistycznie

Słowa kluczowe: kolokwializm, funkcja, dyskurs religijny, droga krzyżowa.

doi: https://doi.org/10.31286/JP.00122

Na potrzeby niniejszego opracowania przez kolokwializmy będziemy rozumieć leksemy, a także inne zjawiska językowe nacechowane potocznie, a zatem takie, które prymarnie pojawiają się w sytuacji nieoficjalnej, czyli szczególnie w kontaktach rodzinnych i przyjacielskich – w tzw. relacji nieinstytucjonalnej, gdy rozmówcy występują w zbliżonych rolach społecznych i istnieje między nimi silna więź (zob. m.in.: Dunaj 1994: 24; Dunaj i in. 1999: 227). W tym wypadku nie bierzemy zatem pod uwagę tzw. słownictwa wspólnoodmianowego, które oczywiście również może w sytuacjach nieoficjalnych wystąpić[1]. Takie ujęcie pozwala wyraźnie zobaczyć tendencje, które pojawiły się we współczesnym nabożeństwie. Kompetencja autorki analizy jest dodatkowo weryfikowana za pomocą słowników (DSS, ISJP, SJPDor, SWJP, WSJP PAN, WSPP). Uznajemy za potoczne wyrażenia, które przynajmniej w jednym z wymienionych słowników są zaopatrzone w stosowny kwalifikator[2].

Droga krzyżowa jest nabożeństwem, które polega na rozważaniu wydarzeń męki Chrystusa w połączeniu z przejściem symbolicznej drogi od miejsca skazania przez miejsce ukrzyżowania aż do grobu, w którym Jezus został pochowany. Klasyczne nabożeństwo tego typu składa się z czternastu stacji, przy każdej z nich odmawia się zwykle krótkie formuły modlitewne mające charakter stały oraz wygłasza dłuższe rozważanie, które ma charakter zmienny. Osoba odprawiająca omawiane nabożeństwo może ułożyć tekst samodzielnie. Możliwa jest też niewerbalna kontemplacja poszczególnych stacji. Powszechna jest jednak praktyka korzystania z gotowych tekstów tego rodzaju publikowanych bądź w postaci broszurek, bądź w modlitewnikach czy osobnych zbiorach, obecnie także w czasopismach katolickich i w Internecie. Mogą one służyć jako pomoc dla kapłanów prowadzących nabożeństwo, mogą być też używane przez osoby świeckie do prywatnego odmawiania[3].

* agnieszka.sieradzka-mruk@uj.edu.pl; ORCID: 0000-0003-3075-1748

1 O szerokim i węższym rozumieniu potoczności zob. np.: Bartmiński 1992; Markowski 1992;. Dunaj i in. 1999: 237; Skudrzyk, Warchala 2013: 36; tamże obszerna bibliografia.

2 Nacechowanie potoczne poszczególnych leksemów jest stopniowalne, stąd zapewne różnice między słownikami, np. leksem *łapówka* jest w WSJP PAN określony jako potoczny, natomiast SWJP nie podaje takiego kwalifikatora.

3 Więcej na temat sytuacji komunikacyjnej zob. Sieradzka-Mruk 2021: *passim*.

Materiałem analizy jest około 100 tekstów nabożeństwa drogi krzyżowej, wydanych w latach 1977–2020.

W czasie nabożeństwa drogi krzyżowej teksty te są zazwyczaj odczytywane przez prowadzącego, a zatem mogą być używane jako wtórnie mówione (Wilkoń 1987: 42), prymarnie wszakże są pisane. Duża część materiału jest wydana anonimowo, niekiedy jednak autorzy są znani.

Co można uznać za zaskakujące ze względu na pisany i opracowany charakter tekstów, w materiale znajdujemy stosunkowo dużo kolokwializmów. Pojawiły się w 42 na 100 tekstów, chociaż niekiedy tylko jako pojedyncze leksemy, lecz są również drogi krzyżowe zawierające po kilkanaście takich form.

Kolokwializmy funkcjonują na różnych poziomach językowych. W badanym materiale spotykamy m.in. nacechowane formacje słowotwórcze, szczególnie rzeczowniki z sufiksem *-ak*, np.: *naiwniak*, *pijak*, *kopniak*, *żołdak*[4], rzadziej *-ek* lub *-ka*, np.: *niedowiarek*, *sobek*, *zdrowaśka*. Stosunkowo rzadziej elementy mowy potocznej można zauważyć na poziomie składniowym – w związku z tym, że na ogół są one domeną języka mówionego, podczas gdy, jak wspomniano, teksty tego nabożeństwa są jedynie wtórnie mówione. Za potoczne można jednak uznać niekiedy używanie wypowiedzeń niezdaniowych oraz eksklamacji (Wilkoń 1987: 52), co zresztą często się łączy, np.:

Popraw belkę i j a z d a! (*wyzwolonego* 2013[5]).
A t u t a k i p e c h! (*bezrobotnego* 2003: 61).

Do podobnych zjawisk składniowych należy też usamodzielnienie członów zdaniowych jako odrębnych wypowiedzeń, które w języku mówionym ma charakter intonacyjny, w badanym materiale jest zaś oddane za pomocą interpunkcji:

Jak ja ich nie lubię! T e g o t ę p e g o, ż ą d n e g o s e n s a c j i i r o z r y w k i j e r o z o l i m s k i e g o t ł u m u! (*młodzieży* 2003: 89).
[…] Jezus ma jeszcze Matkę. Ale i Ją oddaje. N a m – o p r a w c o m, t c h ó r z o m, z d r a j c o m… (*kobiet* 2012: 190).

Cytowane równoważniki zdań (oznajmienia) wypełniają jednocześnie pozycję dopełnień dla zdań poprzedzających.

Uważa się, że potoczny charakter może mieć także specyficzna struktura tematyczno-rematyczna z wysunięciem rematu na początek wypowiedzenia (Wilkoń 1987: 51):

P o d ł y jest ten Piłat (*młodzieży* 2003: 86).
Z ł y jestem i zżymam się […] (dk.homilie V 2013).

4 Leksem *żołdak* zaopatrzony jest w różnych słownikach w kwalifikator: *pogardliwe* lub *obraźliwe*, SJP podaje: *słowo potoczne i obraźliwe*. Wyraz ten występuje wielokrotnie we współczesnym nabożeństwie drogi krzyżowej.

5 W tekstach pochodzących z Internetu nie podaję numerów stron. Wyróżnienia w cytatach pochodzą od autorki.

Najwięcej kolokwializmów dotyczy poziomu leksykalnego. Można tu zatem wymienić przykładowo takie leksemy i frazeologizmy potoczne, jak: *gadać*, *frajer*, *robota*, *świństwo*, *nie wychylać się*, (*czegoś jest*) *na pęczki*, *urobić ręce po łokcie*, *nie pali się*. W dalszej części artykułu pokażemy typowe konteksty użycia tego rodzaju jednostek.

Spotykamy też w badanym materiale potoczne frazemy (Chlebda 1991: *passim*) używane jako repliki (reakcje) w fikcyjnym dialogu, o czym dokładniej w dalszej części artykułu, np.: *Też coś!*, *Jeszcze czego?*, *Widzicie Go!*, *Skądże znowu!*

Ciekawą grupę stanowią specyficzne partykuły czy – w innej terminologii – operatory metatekstowe i fatyczne (wydaje się zasadne przytoczenie ich w kontekście), np.: *no*, *słuchaj*, *widzisz* (Ożóg 1990: 43):

N o b o wszystkich kocha (Piotrowski 2008: 33).
N o, jak jesteś Bogiem, to zejdź teraz z krzyża! (Katolo 2013).
S ł u c h a j, może coś niecoś z tych zasad ulepszymy? (Katolo 2013).
A w i d z i s z, jednak nie dałeś rady (Wider 1994: 194).

Tradycyjnie uważa się, że kolokwializmy (jako wyrażenia nacechowane stylistycznie) w języku religijnym są niedopuszczalne (np. Sambor 1988: 51; Miodek 1994: 159), tak sądzą także homileci[6] (np.: Adamek 1992: 177; Siwek 1992: 106; Przyczyna 1994: 169). Bardzo kategorycznie na ten temat wypowiada się Władysław Lubaś (2003: 35) – rozważając rolę miejsca aktu komunikatywnego, badacz twierdzi, że „w kościele można zachować się tylko oficjalnie"[7]. Skoro jednak wyrażenia potoczne, również nacechowane, okazują się tak częste, trudno traktować je wyłącznie jako przejaw nieporadności językowej. Zasadne jest zatem badanie ich funkcji, co jest celem tego opracowania.

Opieramy się tu na znanych schematach funkcji wypowiedzi Karla Bühlera (1934/2004: 29) i Romana Jakobsona (1960: 51), starając się jednak pokazać bardziej szczegółowe i specyficzne dla języka religijnego zastosowania kolokwializmów. Należy jeszcze uczynić zastrzeżenie, że w praktyce wiele funkcji występuje jednocześnie, można więc co najwyżej mówić o dominacji którejś z nich.

Najbardziej chyba oczywista dla kolokwializmów jest funkcja ekspresywna – o czym obszernie pisze m.in. W. Lubaś (2003: 36 i n.). W drodze krzyżowej ekspresywne przedstawienie sytuacji Jezusa służy wzbudzeniu współczucia dla niego, co dawniej było uważane za jeden z głównych celów rozważań pasyjnych, a obecnie znacznie rzadziej się to akcentuje (por. Sieradzka-Mruk 2020b: 192). Naturalnie nie da się całkowicie oddzielić funkcji ekspresywnej od impresywnej, nie chodzi bowiem tylko o wyrażenie uczuć, ale też o wywołanie analogicznych emocji w odbiorcy. Ekspresywizmy występują w partiach opowiadających o poszczególnych wydarzeniach pasyjnych, zwłaszcza na początku kolejnych stacji, np.:

6 Wprawdzie rozważania drogi krzyżowej nie są homilią ani kazaniem, wydają się jednak mieścić w polu zainteresowań homiletyki (tak Staniek 1997: 133).

7 Nie wyklucza to wszakże postulowania większej komunikatywności języka religijnego (na ten temat m.in. Makuchowska 2013: 494), ponadto w wielu opracowaniach mówi się o potoczności zarówno w sensie szerszym, jak i węższym (np. Wojtak 2009: 115–125).

Zmęczony i poganiany przez żołdaków Jezus upada na drodze (*Barabasza* 2013).
Kuksańce i kopniaki żołnierzy do delikatnych na pewno nie należały […] (*męża* 2003: 28).
[…] a bezmyślni gapie z tłumu się śmiali (dominikanie III 2013).
Ludzkość czekała na Twój ból. I na poharatane plecy. I na ciernie w głowie, i na twarz miażdżoną do ziemi […] (*uwielbieniem* 2003: 22).

Charakter ekspresywny ma zdanie z rematem na początku (Wilkoń 1987: 51), np.:

Biedna była Boża Matka [….] (*młodzieży* 2003: 88).
Straszna jest samotność wśród obojętnego otoczenia (Boniecki 2013).

Podobnie ekspresywne może być użycie wypowiedzeń niezdaniowych:

Krew, huk młotów, krzyki. Ktoś może próbuje wołać Jezusa, lecz On nie słyszy teraz nic. Przeogromny ból (*wyzwolonego* 2013).

Takie ukształtowanie składniowe tekstu ma zapewne pomóc wczuć się w doznania krzyżowanego i widzów tej egzekucji, doznania niedające się wyrazić za pomocą rozwiniętych zdań właściwych polszczyźnie pisanej i oficjalnej.

Zdecydowanie najczęściej w badanym materiale można zauważyć funkcję impresywną polegającą na wartościowaniu negatywnym ludzkich postaw i uczynków, jak w poniższych przykładach:

[…] zazdrość to takie paskudne uczucie (*bezrobotnego* 2003: 60).
A ileż to razy dziennie potrafię […] zgnoić drugiego, niewinnego człowieka tylko dlatego, że […] myśli inaczej […]? (dk.homilie V 2013).
[…] spełnienie takiej czy innej zachcianki nie daje człowiekowi szczęścia… (Buryła 2013).
Współczesne Weroniki to źle opłacane i przepracowane pielęgniarki, które nie biorą łapówek […] (dk.homilie V 2013).
Łzy współczucia są cenne, jeśli nie są łatwym wymigiwaniem się od innych form pomocy (Kracik 1994: 105).
Różne są nasze upadki. Jesteśmy z wielu stron zniewoleni. […] Uwikłani w różne afery, które wydawały się z początku korzystnym biznesem, a okazały się plajtą, a nawet przestępstwem (Chmiel 2006: 41).
Ty cierpisz szczególnie przez to, że zasady moralne uczyniliśmy przedmiotem głosowania, a łajdactwo uznaliśmy za normę życia politycznego! (Gierula 2013).

Droga krzyżowa często mówi o grzechu ludzkim jako przyczynie cierpień Jezusa, szczególnie jego upadki traktuje się jako metafory ludzkiego grzechu. Wartościujące negatywnie kolokwializmy w badanych tekstach to m.in.:

łajdak, *drań*, *niedowiarek*, *sobek*, *złośliwiec*, *wyskrobać* (o aborcji), *łapówka*, *nie kiwnąć palcem*, *zgnoić*, *iść na układy*, *gadać*, *wyłgać się*, *wymigać się*, *zawracać głowę*, *świństwo*, *zapatrzony w koniec własnego nosa*, *łatwizna*, *zarozumialec*, *nie wychylać się*, *biadolić*, *kumoterstwo*, *paskudny*, *świński*.

Szczególne użycia kolokwializmów występują w niektórych partiach modlitewnych. Tekst drogi krzyżowej często ukształtowany jest bowiem jako modlitwa skierowana do Jezusa, na co wskazują apostrofy (rzeczowniki w wołaczu) oraz zaimki i formy osobowe czasownika. Każdy uczestnik nabożeństwa ma przyjąć tę modlitwę jako swoją własną, a zarazem musi odnieść wydarzenia męki Chrystusowej do swojej własnej, osobistej sytuacji życiowej (Wojtak 2011: 282–283; Sieradzka-Mruk 2021: 242–243). Stąd próba dotarcia do świadomości osób biorących udział w drodze krzyżowej z użyciem kolokwializmów wydaje się przejawem funkcji fatycznej[8], oprócz już omówionych funkcji ekspresywno-impresywnych.

Podmiot mówiący zwraca się do Jezusa:

Po co z nimi stale z a d z i e r a ł e ś? (*Prawdy* 2013).
[…] n i e p o s z e d ł e ś n a tanią cudowność, oddałeś życie (oaza 2013).

Mówiący przedstawia także swoją sytuację i snuje rozważania na jej temat w postaci tzw. *soliloquium* (Sławiński 1988: 475), czyli rozmowy z samym sobą:

Dzieci już śpią, mąż także, a ja „p a d a m n a t w a r z" (*żony* 2003: 44).
[…] r ę c e m n i e ś w i e r z b i ą do jakiejkolwiek pracy (*bezrobotnego* 2003: 62).
Przeczuwamy, że to, co było, już n a s n i e k r ę c i (Stryczek 2013).
Myślimy – nikogo nie zabiłem, nie ukradłem – jestem w p o r z ą d k u (Sosnowiec 2013).
Nie stać nas na taką miłość i mało kogo na nią stać, n o, może Abrahama (Piotrowski 2008: 36).
Czy to, czego żałuję, to grzech, czy jakaś okazja, która p r z e s z ł a m i kiedyś k o ł o n o s a? (Jaroń 2015: 51).

Zauważmy, że występuje w tych fragmentach duża liczba potocznych związków frazeologicznych. Wiele z nich zawiera nazwy części ciała:, jak np.: *przejść koło nosa*, *nie kiwnąć palcem*, *ręce mnie świerzbią*, *zapatrzony w koniec własnego nosa*, *urobić ręce po łokcie*, *padać na twarz*. Dzięki swej obrazowości i antropocentryzmowi fragmenty te pełnią także funkcję poznawczą (por. Krawczyk-Tyrpa 1987: *passim*).

Niektóry autorzy, nastawieni dydaktycznie, polemizują z potencjalnymi poglądami uczestników nabożeństwa, tworząc figurę retoryczną zwaną m.in. *anteoccupatio* (Wyderka 1993: 103–110). W badanym materiale fikcyjne wypowiedzi potencjalnych przeciwników mają charakter kolokwialny, niekiedy w kontraście do reszty tekstu, można więc w takim wypadku mówić o stylizacji na język potoczny. Na tle całego nabożeństwa wypowiedzi takie mają wydźwięk ironiczny:

8 O fatycznym użyciu kolokwializmów w sytuacjach oficjalnych piszą m.in.: Kita 2001: 170–175; Witosz 2006: 43–45.

Nie wierzcie Kościołowi […] – zobaczcie jak was chce o t u m a n i ć (*Barabasza* 2013).
S ł u c h a j, Maryjo, a nie lepiej było dokonać wcześniej aborcji? Nie cierpiałabyś tyle!!! (Katolo 2013).
[…] j a k t e ż niektórzy muszą s i ę stale p a k o w a ć w kłopoty i jeszcze trzeba im ustawicznie pomagać, a ja nie mam czasu, a ja chcę żyć spokojnie !!! (dk.homilie V 2013).

Dwa spośród badanych tekstów opierają się w całości na takim pomyśle – polemiki z obiegowymi opiniami. Pojawiają się tu kolokwializmy leksykalne, a często też frazemy o nacechowaniu potocznym. I tak w drodze krzyżowej ks. Dominika Widera (1994: 192–194), przeznaczonej, co znamienne, dla małych grup wiernych, pojawiają się następujące fragmenty:

Pomoc Szymona też n i c n i e w s k ó r a, zobaczysz, Jezu. […] N o, i po co jeszcze raz upadasz i powstajesz? […] A mówiłem Ci, Jezu, że nie dasz rady? […] Tym razem nic z tego.

Podobnie jest w nabożeństwie ks. Tomasza Ważnego pod enigmatycznym tytułem *Droga krzyżowa ludzi*. Tytuł w dalszej części znajduje wyjaśnienie – jest to właśnie polemika z potocznymi poglądami wyrażonymi potocznym językiem:

Mówią ludzie: „Sam sobie winien. Niech k l e p i e b i e d ę […] nie umie walczyć o swoje". […] Ludzie mówią dziś: „Nie bądź f r a j e r e m. […] To były inne czasy. Dziś już tak się nie da. […] Trudno. Takie jest życie. […] Żyje się tylko raz […]. Co się nażyjemy, to nasze!" (*ludzi* 2003: 96–102).

Użyta tu leksyka i frazemy potoczne są wkładane w usta potencjalnych przeciwników, różnice stylistyczne służą więc do odróżnienia opinii, których główny nadawca nie podziela.

Interesujące jest to, że kolokwializmy mogą współwystępować w tym samym tekście z wyrazami książkowymi: archaizmami, ale też leksemami nacechowanymi naukowo – tzw. scjentyzmami (Zdunkiewicz-Jedynak 2008: 42), rzadziej kancelaryzmami, np. z jednej strony mamy leksemy *łajdak* i *drań*, a z drugiej strony wyraz *oblicze* i wyrażenie *ciało opiniotwórcze w środowisku* (Piotrowski 2008), leksem *wygodnictwo*, a jednocześnie wyrazy *symptomatyczny* i *symbolizować* (Dziewiecki 2013), *wyłgać się* i *łajdactwo*, a zarazem *kondycja człowieka* i *sfera moralna* (Gierula 2013), *wygłupiać się* i *prokreacja* (Katolo 2013), *zadzierać* (*z kimś*) i *ontologicznie* (*Prawdy* 2013), *dołować* (*kogoś*), *biadolić* i *kenoza*[9] (Węgrzyniak 2020).

Jeśli chodzi o archaizmy, nie ma ich zbyt wielu we współczesnym nabożeństwie, są jednak dla drogi krzyżowej charakterystyczne, jak np.: *boleściwy* i *bolesny* (najczęściej o Matce Boskiej), *oblicze*, *obnażony* i *umiłować* (o Jezusie), *niewiasta*, *maluczki*, *gnuśny* i *młodzieniec*.

Bardzo charakterystyczny dla badanych tekstów zabieg, jak się wydaje, nieopisywany dotąd w literaturze, to zestawianie całych ciągów wyrażeń, o różnym nacechowaniu stylistycznym. Niekoniecznie są to dokładne synonimy czy nawet plezjonimy (Nagórko 2004: XXIV),

9 *Kenoza* to termin teologiczny.

ale raczej wyrażenia z tego samego pola semantycznego – kohiponimy (por. np. Tokarski 1984: 11), jak poniżej:

> Ileż to razy zdarzyło mi się zaprzeć Prawdy, skłamać, zręcznie się wymigać? (*Prawdy* 2013).
> Jesteśmy przywalani statystykami […]. Leżymy pod ciężarem zarażonych lekarzy i pielęgniarek. Przydusza nas widmo selekcji zarażonych […]. Przygniata świadomość, że ciągle czegoś brak […]. Dołuje do tego troska o chleb i przybija niewidzialna efektywność […] (Węgrzyniak 2020).
> Dla tamtych są często śmieszni. Dla tamtych są […] naiwniakami. Niedzisiejszymi fantastami (*kochać* 2003: 8).
> Świat nie ma czasu dla upadających, guzdrzących się, marudzących (Starówka 2013).
> Można się uśmiać, można patrzeć jak ktoś się wygłupia, można się cieszyć z cudzego upokorzenia (*Barabasza* 2013).
> To krzyż dzieci seksualnie wykorzystywanych […], zabijanych i eksterminowanych jak robactwo. […] to krzyż tych wszystkich dzieci niechcianych, niekochanych i wyskrobanych… (dk.homilie V 2013).
> W Twoim upadku widzę tych zapomnianych i wyśmianych, tych nieudaczników życiowych, fajtłapów i niedorajdów, którzy nie umieli się urządzić, bo byli za uczciwi, za naiwni, za prości (dk.homilie V 2013).
> Na nic moja droga krzyżowa i moje modlitwy, moje pobożności i wzruszanie się do łez, jeśli w życiu codziennym jestem egoistą, sobkiem, małym złośliwcem, krytykantem, hochsztaplerem (dk.homilie V 2013).
> Ale możesz też puścić je mimo uszu, zlekceważyć, odrzucić (Buryła 2013).
> Niech Kościół nie utrudnia ludziom, nie komplikuje, niech się nie czepia (Starówka 2013).
> Konformizm, wygoda, święty spokój… byle tylko nie narażać się niepotrzebnie, byle nie stracić posadki (*konformistów* 2013).
> […] nie uciekaj przed nią, nie chowaj głowy w piasek, nie chroń się za zasłoną anonimowości (*Prawdy* 2013).
> Nie brakuje krzyków fałszywych proroków, biadolenia nad innymi, co powinni robić, płaczu nad przywódcami świeckimi i religijnymi (Węgrzyniak 2020).
> Każda nieuczciwość, oszustwo, kumoterstwo i nepotyzm jest grzechem (*władzę* 2003: 55).
> […] komuś, kogo nie lubię […] skomplikowało się życie albo wpadł w tarapaty […] (*młodzieży* 2003: 90).

Jak widać, te wyrazy i frazemy występują często jako składniki wyliczenia, nie mają jednak funkcji typowo przypisywanych figurze retorycznej zwanej *enumeratio*, nie jest to bowiem ani zapowiedź, ani rekapitulacja (Okopień-Sławińska 1988a: 579). Pojawia się inna jeszcze funkcja, obok wcześniej omówionych, polegająca na wielostronnym naświetleniu danej sytuacji, jest to

zatem rodzaj funkcji poznawczej. Zabieg ten przypomina figurę zwaną *interpretatio* (Okopień-Sławińska 1988b: 200), jako odmianę tzw. nagromadzenia (*amplificatio*). Jest to przedstawienie jednej myśli za pomocą nagromadzonych wyrażeń bliskoznacznych. Jednakże w naszym materiale charakterystyczne jest dodatkowo zestawienie wyrazów o różnym nacechowaniu stylistycznym, np. potocznych, archaizmów i scjentyzmów, a także wyrazów neutralnych, niekiedy wręcz w tym samym zdaniu, przykładowo: *zaprzeć się prawdy*, *skłamać* i *wymigać się*; *nieuczciwość*, *kumoterstwo* i *nepotyzm*; *egoista* i *sobek*; *złośliwiec* i *krytykant*; *zabijany*, *eksterminowany* i *wyskrobany* (o aborcji); *naiwniak* i *fantasta*; *płacz* i *biadolenie*.

Archaizmy nawiązują do ujęć tradycyjnych, najczęściej używane są przy opowiadaniu wydarzeń pasyjnych i odnoszą się do Jezusa czy Maryi, pełnią zatem funkcję uwznioślającą. Natomiast słownictwo współczesne, w tym naukowe, służy aktualizacji – umieszcza daną problematykę we współczesnym kontekście i przekonuje, że jest ona wciąż istotna. Z kolei kolokwializmy, które są głównym przedmiotem naszych rozważań, ułatwiają porównanie danej sytuacji z indywidualnymi problemami uczestników nabożeństwa, zbliżają niejako świat *sacrum* do *profanum*. W odniesieniu do sytuacji osobistej każdej z uczestniczących osób wydają się jak najbardziej stosowne, uważa się przecież, że właśnie sytuacje prywatne – kontakty rodzinne i przyjacielskie – są domeną słownictwa potocznego.

Użycie wyrazów książkowych i kolokwializmów być może ma służyć też dotarciu do rozmaitych środowisk wiernych, zarówno ludzi wykształconych, jak i niewykształconych, bardziej i mniej kompetentnych w praktykach komunikacyjnych danego dyskursu, niekiedy zatem w wypadku wyrażeń bliskoznacznych można mówić o funkcji metajęzykowej – swoistym przekładzie, np. wyrażeń książkowych na kolokwializmy (por. potoczny żartobliwy zwrot *przetłumaczyć coś z polskiego na nasze*).

W badanym okresie liczba zanotowanych wyrażeń potocznych z czasem wyraźnie wzrasta. Nie jest zaskoczeniem, że najwięcej jest ich w tekstach adresowanych do młodzieży i zamieszczonych w Internecie, najmniej w modlitewnikach drukowanych przeznaczonych dla ogółu wiernych, zatem istotnym czynnikiem jest projektowany odbiorca. Jednakże od tej zasady są liczne wyjątki: zarówno drukowane modlitewniki zawierające kolokwializmy, jak i teksty internetowe poprzestające na słownictwie neutralnym. Istotny jest też indywidualny styl niektórych autorów: dużo potocyzmów mamy w cytowanych tekstach księży: Mieczysława Malińskiego, Tomasza Ważnego, Jacka Stryczka, natomiast w zasadzie nie ma ich w tekstach ks. Edwarda Stańka czy ks. bp. Wacława Świerzawskiego (np. *pokój* 2013; Świerzawski 2013: *passim*).

Wydaje się, że w podobnych do opisanych funkcjach występują potocyzmy także w wielu innych gatunkach języka religijnego, co oczywiście wymaga jeszcze dalszych badań (por. Sieradzka-Mruk 2020a: 71). Wzrost częstości występowania wyrazów nacechowanych kolokwialnie w języku religijnym jest równie widoczny jak w dziennikarstwie, polityce czy innych sytuacjach uważanych za oficjalne[10], jednocześnie mają one pewne uzasadnienie, pełnią mniej lub bardziej charakterystyczne dla danego gatunku funkcje, co staraliśmy się pokazać.

10 O ekspansji potoczności w kontaktach oficjalnych zob. m.in.: Dunaj i in. 1999: 246; Ożóg 2001: 48; Warchala 2003: 258; w dyskursie religijnym zob. m.in.: Zdunkiewicz-Jedynak 2008: 117; Wojtak 2009: 115–125; 2011: 260; Makuchowska 2013: 494.

Zjawisko to powoduje znaczące zmiany w ogólnym obrazie polszczyzny używanej w sytuacji religijnej. Nie przesądzając, czy należy tu mówić o naruszeniu *decorum*, trzeba zauważyć, że upowszechnia się język obfity zarówno w kolokwializmy, jak i wyrazy książkowe, w tym nacechowane naukowo. Można przypuszczać, że opisane procesy będą się nasilać.

Źródła[11]

Barabasza 2013: *Rozważania o Drodze Krzyżowej, armii Barabasza i końcu wieku XX* (online: www.dominikanie.com, dostęp: 15 marca 2013).

bezrobotnego 2003: T. Ważny, *Droga krzyżowa bezrobotnego*, [w:] T. Ważny, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Fides, Kraków 2003, s. 58–69.

Boniecki A. 2013: *Rozważania drogi krzyżowej* (online: www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl, dostęp: 15 marca 2013).

Buryła W. 2013: *Od zwyczajności do nadzwyczajności. Droga Krzyżowa* (online: www.opoka.org.pl, dostęp: 15 marca 2013).

Chmiel J. 2006: *Akademicka droga krzyżowa ulicami starego Krakowa*, WAM, Kraków.

dk.homilie V 2013: *Droga Krzyżowa V* (online: www.dk.homilie.org, dostęp: 15 marca 2013).

dominikanie III 2013: *Droga Krzyżowa III* (online: www.dominikanie.com, dostęp: 15 marca 2013).

Dziewiecki M. 2013: *Rozważania Drogi Krzyżowej. Miłość, która zaskakuje* (online: www.oat.com.pl, dostęp: 15 marca 2013).

Gierula J.F. 2013: *Droga krzyżowa 1999* (online: http://th-www.if.uj.edu.pl/~gierula/Pa rafia/Rekolekcje/wpost99/viaxy.htm, dostęp: 15 marca 2013).

Jaroń W. 2015: *Droga krzyżowa dla chorych*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków.

Katolo A. 2013: *Droga krzyżowa naszych czasów* (online: http://th-www.if.uj.edu. pl/~gierula/Parafia/Rekolekcje/wpost99/viaxy.htm, dostęp:15 marca 2013).

kobiet 2012: *Droga krzyżowa (z rachunkiem sumienia)*, [w:] *Modlitewnik dla kobiet*, oprac. M. Rogalska, eSPe, Kraków, s. 185–191.

kochać 2003: T. Ważny, *Droga krzyżowa człowieka, który uczy się kochać*, [w:] T. Ważny, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Fides, Kraków, s. 7–17.

konformistów 2013: *Droga krzyżowa I (konformistów…)* (online: wielkipost.awardspace.com, dostęp: 15 marca 2013).

Kracik J. 1994: *Cokolwiek uczyniliście*, [w:] J.J. Kopeć (red.), *Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów, s. 103–106.

ludzi 2003: T. Ważny, *Droga krzyżowa ludzi*, [w:] T. Ważny, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Fides, Kraków, s. 96–103.

Maliński M. (1977/1980): *Jego droga krzyżowa*, [w:] W. Smereka (red.), *Drogi krzyżowe. Rys historyczny i teksty (studium pasyjne)*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków, s. 250–265.

męża 2003: T. Ważny, *Droga krzyżowa męża i ojca*, [w:] T. Ważny, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Fides, Kraków, s. 26–37.

młodzieży 2003: T. Ważny, *Droga krzyżowa dla młodzieży*, [w:] T. Ważny, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Fides, Kraków, s. 86–95.

oaza 2013: *Droga Krzyżowa* (online: www.mbgk.info/lit/wp/droga.html, dostęp: 15 marca 2013).

Piotrowski P. 2008: *Droga Krzyżowa dla obrażonych na Kościół*, Salwator, Kraków.

pokój 2013: E. Staniek, *Modlitwa o pokój. Droga Krzyżowa XII* (online: www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl, dostęp: 15 marca 2013).

Prawdy 2013: *Droga Krzyżowa III (Prawdy)* (online: www.dk.homilie.org, dostęp: 15 marca 2013).

Sosnowiec 2013: *Droga krzyżowa* (online: www.diecezja.sosnowiec.pl, dostęp: 15 marca 2013).

Starówka 2013: *Droga Krzyżowa V* (online: www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl, dostęp: 15 marca 2013).

Stryczek J. 2011: *Korporacyjna droga krzyżowa* (online: www.rp.pl/artykul/646730, dostęp: 15 marca 2013).

Świerzawski W. 2013: *Odgadnąć krzyż. Drogi krzyżowe*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz.

uwielbieniem 2003: T. Ważny, *Droga krzyżowa z uwielbieniem Jezusa obecnego w świecie*, [w:] T. Ważny, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Fides, Kraków, s. 18–25.

Węgrzyniak W. 2020: *Droga krzyżowa epidemii* (online: https://blog.gosc.pl/ksWojciechWegrzyniak/2020/03/27/Droga-krzyzowa-epidemii, dostęp: 2 kwietnia 2020).

11 W tytułach zachowujemy pisownię oryginalną, nie zawsze zgodną z normą ortograficzną.

Wider D. 1994: *Zmartwychwstaniesz (Droga Krzyżowa dla małych grup)*, [w:] J.J. Kopeć (red.), *Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów, s. 192–194.

władzę 2003: T. Ważny, *Droga krzyżowa człowieka, który ma władzę (ministra, dyrektora, kierownika, przełożonego zakonnego i tym podobnych chrześcijan*, [w:] T. Ważny, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Fides, Kraków, s. 48–57.

wyzwolonego 2013: *Droga Krzyżowa człowieka wyzwolonego. Krucjata Wyzwolenia Człowieka* (online: www.mbgk.info/lit/wp/droga.html, dostęp: 15 marca 2013).

żony 2003: T. Ważny, *Droga krzyżowa żony i matki*, [w:] T. Ważny, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Fides, Kraków, s. 38–47.

Bibliografia

Adamek Z. 1992: *Homiletyka*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów.

Bartmiński J. 1992: *Styl potoczny*, [w:] J. Anusiewicz, F. Nieckula (red.), *Język a kultura*, t. 5: *Potoczność w języku i w kulturze*, „Wiedza o Kulturze", Wrocław, s. 37–54.

Bühler K. 1934/2004: *Teoria języka. O językowej funkcji przedstawiania*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków.

Chlebda W. 1991: *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, Oficyna Wydawnicza Leksem, Opole.

DSS: A. Nagórko, M. Łaziński, H. Burkhardt, *Dystynktywny słownik synonimów*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków.

Dunaj B. 1994: *Kategoria oficjalności*, [w:] Z. Kurzowa, W. Śliwiński (red.), *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków, s. 23–31.

Dunaj B., Przybylska R., Sikora K. 1999: *Język na co dzień*, [w:] W. Pisarek (red.), *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 227–251.

ISJP: *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.

Jakobson R. 1960: *Poetyka w świetle językoznawstwa*, „Pamiętnik Literacki" LI, s. 431–473.

Kita M. 2001: *Język potoczny jako język bliskości*, [w:] G. Habrajska (red.), *Język w komunikacji*, t. 1, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź, s. 170–175.

Krawczyk-Tyrpa A. 1987: *Frazeologia somatyczna w gwarach polskich. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

Lubaś W. 2003: *Polskie gadanie. Podstawowe cechy i funkcje potocznej odmiany polszczyzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Makuchowska M. 2013: *Styl religijny*, [w:] E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk (red.), *Style współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków, s. 487–528.

Markowski A. 1992: *Kategoria potoczności w języku i w opisie języka*, [w:] J. Anusiewicz, F. Nieckula (red.), *Język a kultura*, t. 5: *Potoczność w języku i kulturze*, „Wiedza o Kulturze", Wrocław, s. 55–59.

Miodek J. 1994: *Co słyszy językoznawca we współczesnych polskich kazaniach?*, [w:] W. Przyczyna (red.), *Fenomen kazania*, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków, s. 157–161.

Nagórko A. 2004: *Wstęp*, [w:] A. Nagórko, M. Łaziński, H. Burkhardt, *Dystynktywny słownik synonimów*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków, s. VII–XLV.

Okopień-Sławińska A. 1988a: *Interpretatio* [hasło], [w:] J. Sławiński (red.), *Słownik terminów literackich*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 200.

Okopień-Sławińska A. 1988b: *Wyliczenie* [hasło], [w:] J. Sławiński (red.), *Słownik terminów literackich*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 579.

Ożóg K. 1990: *Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej. Wybrane zagadnienia*, nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Ożóg K. 2001: *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Otwarty Rozdział, Rzeszów.

Przyczyna W. 1994: *Słowo Boże i ludzkie w kazaniu. Charakterystyczne cechy kazania jako utworu mówionego*, [w:] Z. Kurzowa, W. Śliwiński (red.), *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków, s. 167–170.

Sambor J. 1988: *O języku współczesnych kazań polskich. Próba opisu*, [w:] M. Karpluk, J. Sambor (red.), *O języku religijnym*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin, s. 45–69.

Sieradzka-Mruk A. 2020a: *Jak buduje się tekst współczesnej homilii? Z frazematyki gatunku,* [w:] W. Przyczyna, K. Skowronek (red.), *Język homilii i kazań*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów, s. 63–73.

Sieradzka-Mruk A. 2020b: *Przemiany nabożeństwa drogi krzyżowej w XX wieku w świetle teorii aktów mowy (wybrane aspekty)*, „Roczniki Humanistyczne" LXVIII, z. 6, s. 183–198.

Sieradzka-Mruk A. 2021: *Sytuacja komunikacyjna w dawnych i współczesnych tekstach nabożeństwa drogi krzyżowej*, [w:] W. Przyczyna, A. Sieradzka-Mruk (red.), *Nabożeństwo chrześcijańskie. Pojęcie – gatunki – język*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów, s. 241–256.

Siwek G. 1992: *Przepowiadać skuteczniej. Elementy retoryki kaznodziejskiej*, Homo Dei, Kraków.

SJPDor: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969.

Skudrzyk A., Warchala J. 2013: *Język potoczny – dyskurs potoczny*, [w:] E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk (red.), *Style współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas", Kraków, s. 35–59.

Sławiński J. 1988: *Soliloquium* [hasło], [w:] J. Sławiński (red.), *Słownik terminów literackich*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 475.

Staniek E. 1997: *Z kaznodziejskiego warsztatu*, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków.

SWJP: *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Wilga, Warszawa 1999.

Tokarski R. 1984: *Struktura pola znaczeniowego (studium językoznawcze)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Lublin.

Warchala J. 2003: *Kategoria potoczności w języku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Wilkoń A. 1987: *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Uniwersytet Śląski, Katowice.

Witosz B. 2006: *Potoczność jako wartość we współczesnej kulturze*, „Stylistyka" XV, s. 37–48.

Wojtak M. 2009: *Polimorficzność stylu religijnego we współczesnej polszczyźnie*, [w:] P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka (red.), *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym)*, t. 5, „Poznańskie Studia Polonistyczne", Poznań, s. 115–125.

Wojtak M. 2011: *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów.

WSJP PAN: *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki (online: https://wsjp.pl/, dostęp: 10 czerwca 2022).

WSPP: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Wyderka B. 1993: *Formy dialogizmów w XVIII-wiecznym piśmiennictwie retorycznym*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Językoznawstwo" XIV, s. 103–110.

Zdunkiewicz-Jedynak D. 2008: *Wykłady ze stylistyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Summary

Functions of colloquialisms in contemporary celebration of Stations of the Cross in relation to other stylistically marked words

Keywords: colloquialism, function, religious discourse, Stations of the Cross.

The study is based on material of about 100 texts of the service published since 1977 until 2020. Despite the primarily written and elaborated character of analyzed texts there are many informal words in them, and their number increases with time. Traditionally colloquialisms are considered inappropriate in religious discourse, however, they are numerous. The number of colloquialisms depends on the addressee and on the author's individual style. It is interesting that informal and formal words can coexist in religious discourse and putting them together in immediate vicinity has specific functions.